Αυθαίρετοι αφορισμοί: Ο John Cassavetes σαν ένα σύγχρονο καλλιτεχνικό μανιφέστο

1

Αν ο John Cassavetes έκανε πράξη, έστω μια φορά στην πορεία του, τα θεματικά και σκηνοθετικά θελήματα των παραγωγών, των ιδρυμάτων και των θεσμών, των pitching labs, των πανομοιότυπων σεναριακών συνταγών και των γραφειοκρατών τα φιλμ του θα είχανε καεί στην εμφάνιση. Αλλά και πάλι, ο συγκεκριμένος θα ήξερε και θα έβρισκε τον τρόπο για το τι θα μπορούσε να τα κάνει για να ξαναγίνουν τέχνη.

2

Αν οι μαύροι περίμεναν την πολιτιστική αποδοχή, και γενικά την αποδοχή, των λευκών θα τραγουδούσανε μέχρι νεοτέρας χαρούμενοι στα βαμβακοχώραφα pop εκδοχές μιας Μαντόνα και ο μπάρμπα-Θωμάς θα κουνούσε με συγκατάβαση το κεφάλι του στον ήχο του μαστίγιου αιωνίως. Η jazz μουσική δεν θα είχε εφευρεθεί ποτέ, ο αυτοσχεδιασμός θα είχε απορροφηθεί ήδη νεκρός μέσα στους εμπορικούς σχεδιασμούς των παραγόντων, το FBI θα προσπαθούσε να συγκρατήσει τα μπόσικα και πλήρως να τον λευκοποιήσει, και οι μαύροι πάνθηρες θα νιαουρίζανε.

3

Ας φανταστούμε, για παράδειγμα, το *Ουρλιαχτό* του Allen Ginsberg να είχε εκδοθεί τελικά ως προωθητικό υλικό για την πρεμιέρα κάποιου La La Land. Τα δικαστήρια των ΗΠΑ δεν θα είχανε βιαστεί για να εμποδίσουν την κυκλοφορία του αν και δεν θα είχανε διόλου αμελήσει να αποκρύψουν την ιστορία του μαύρου πιτσιρίκου Emmett Till που θα ήταν και πάλι λυντσαρισμένος και πάλι εκτελεσμένος και πάλι ενοχοποιημένος.

4

Στο *Shadows* το 1959 ο Cassavetes, λοιπόν, θα μπορούσε κάλλιστα να συμπεριλάβει στο σενάριο λευκούς βαμμένους με μαύρο φούμο για να μοιάζουν με μαύρους που «θα λένε και μερικά αστεία» για να διασκεδάζουν το λευκό κοινό ή θα κλέβουν και θα βιαιοπραγούν ή θα διαβάζουν, θα μιλάνε ευγενικά και θα δουλεύουν ευτυχισμένοι και, όπως και να έχει, θα παίζανε δεύτερους και τρίτους ρόλους και έτσι θα είχε πιάσει την αναγκαία ποσόστωση του Hollywood και θα ήταν σύμφωνος και ταιριαστός με τη ρατσιστική παράδοση και την ιστορία του κλασικού αμερικάνικου κινηματογράφου.

Θα ήταν, επιπλέον, ένας τεμπέλης αν και μπορεί να κέρδιζε και κάποιο Όσκαρ.

5

Απεναντίας αρνήθηκε την οκνηρία και επέλεξε τη δυσκολία. Η πρώτη του ταινία θα μπορούσε να είναι και η τελευταία του: το καθοριστικό και για τον ίδιο έργο του, το εξ’ ορισμού συνολικό corpus της καλλιτεχνικής του θέσης, όπως και ενδεχομένως ο συνολικός αποκλεισμός του από τους κυρίαρχους. Έφτιαξε μόνος του, προς πείσμα των καιρών, μια DIY οπτική αναπαράσταση του beat κινήματος και της αυθόρμητης γραφής, τον jazz αυτοσχεδιασμό αποτυπωμένο σε σελιλόιντ με σκληρό φιλμικό κόκκο, τη nouvelle vague από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού, την άρνηση της απόκρυψης των πραγματικών πρωταγωνιστών της αμερικάνικης πραγματικότητας. Η κάμερά του αποτύπωσε κοινούς ανθρώπους, μαύρους ανθρώπους, ό,τι και όποιον η Αμερική γκετοποιούσε κυριολεκτικά, περιθωριοποιούσε μεταφορικά. Το *Shadows* προκαλούσε μόνο και μόνο γιατί είχε απελευθερωθεί. Πράγματι, η ζωή θέλει μάλλον αρνήσεις και αντιρρήσεις. Όντως, ο πολιτισμός μονάχα μέσω αυτών επιβιώνει. Ο McCarthy και η θλιβερή επιτροπή του, επιπλέον, είχε πεθάνει κάποια χρόνια πριν.

6

Το σενάριο, λένε οι παραγωγοί, πρέπει να γραφτεί σε μια λευκή κόλλα χαρτί με μαύρα γράμματα, με συγκεκριμένο διάστιχο και συγκεκριμένη φόρμα με κορυφώσεις και λυτρώσεις. Οι ηθοποιοί πρέπει να γνωρίσουν έναν χαρακτήρα που ταυτίζεσαι και να γίνουν ένα με αυτόν για να ταυτιστείς πλήρως. Ο μοντέρ πρέπει να ενώσει τις σκηνές με τέτοιο τρόπο ώστε να υπάρχει ομαλή και υπνωτική χωροχρονική συνέχεια μέχρι τέλους. Ο ήχος πρέπει να ακούγεται μέχρι κεραίας. Η σούπα πρέπει να τρώγεται με κουτάλι. Ο κινηματογράφος εφευρέθηκε, ωστόσο, σαν ένα εργαλείο που μπορείς να τον χρησιμοποιήσεις όπως θέλεις. Ακόμα και στην πιο σκοτεινή νύχτα, συνεχίζει και καταγράφει το σκοτάδι που επιβλήθηκε, το φως που διαπερνάει. Ο John αναγνώριζε δυνατότητες και δεν καταλάβαινε από περιορισμούς.

7

Το να μαζεύεσαι στο σπίτι σου με φίλους και να κατασκευάζετε εκεί μέσα ένα νέο θεώρημα για τη ζωή και την τέχνη και να το προβάρεις, να το ξαναπροβάρεις, να το τραβάς και να το ξανατραβάς, να το μοντάρεις και να το ξαναμοντάρεις και να τρέχεις με τις τελικές μπομπίνες στις αίθουσες για να το διανείμεις νομίζω είναι και σαν πρόταση κάπως μεγαλύτερη από το να παρακαλείς το ίδρυμα ή το κράτος ή τον παραγωγό να σε επιβραβεύσει και να σου αφαιρέσει όλα σου τα δικαιώματα. «Οι ταινίες πρέπει να γίνονται με πολιτικό τρόπο», πράγματι (Jean-Luc Godard) ή «ανεξαρτησία σημαίνει να έχεις το κεφάλι σου μέσα στο στόμα του λύκου και να του λες άντε γαμήσου» (Fidel Castro).

8

Καλύτερα άλλοι 500 γκραφιτάδες να εμπνέονται για να γεμίζουν τους τοίχους των πόλεων με τα φθηνά υλικά τους παρά άλλος ένας, μοναδικός και σπουδαίος, που εκτελωνίζει τα πιο ακριβά υλικά

μονάχα για τον εαυτό του μην αφήνοντας τίποτα για τους υπόλοιπους. Τα μουσεία άλλωστε, τα ήδη υπερφορτωμένα από αυτούς τους τελευταίους, είναι σύγχρονοι λατρευτικοί χώροι, βαρετά παστρικοί, αποκομμένοι από την πραγματικότητα και που, νομίζω, δεν χωράνε άλλοι. Ο Cassavetes λέγεται ότι τοιχοκολλούσε ο ίδιος τις αφίσες των ταινιών του νυχτιάτικα στους δρόμους.

9

Την αισθητική, λοιπόν, όσο και να την πιέζεις δεν μπορεί να ξαναεισέλθει σε κάποιον φαντασιακό «χαμένο παράδεισο» υψηλών αξιώσεων, είναι αδιάφορο αν θα αποκτήσει και πάλι μια κάποια ιερότητα και αυθεντικότητά και «αύρα» και «αίγλη» καθώς έχει να τα βάλει με τον πραγματικό σύγχρονο κόσμο, με τις πραγματικές κοινωνικές σχέσεις, με την πραγματική παγκόσμια τέχνη που παράγεται καθημερινά, μεταβάλλεται καθημερινά, οπουδήποτε και από οποιονδήποτε, έχει γίνει κοινή κτήση και ο Cassavetes φαίνεται να συμφωνούσε σε αυτό με τον Walter Benjamin.

10

Αν οι άνθρωποι ήταν εμπορεύματα (που τους σπρώχνουν να είναι) και βρισκόταν τοποθετημένοι όλοι τους στα ράφια ενός σούπερ μάρκετ πάντα θα υπήρχε κάποιος στην απ’ έξω που θα φώναζε «βάλ’ τε κι εμένα μέσα». Ωστόσο έτσι, θα υποβιβαζόταν κι αυτός από άνθρωπο σε εμπόρευμα ενώ ταυτόχρονα θα ικανοποιούσε το μύχιο πόθο του να έχει και παρέα. Το θέμα είναι να διαλυθούν τα σούπερ μάρκετ και να τριγυρνάνε όλοι στους δρόμους σε παρέες, να μην καταναλώνονται, να μην νιώθει κανένας πως είναι περιθώριο. Η ισοτιμία δεν αναγνωρίζεται καθώς γίνεται το ξεπούλημα αλλά καθώς γίνεται η υπέρβαση των εκμεταλλευτικών παραγωγικών σχέσεων που την αποκλείουν. Η Gena Rowlands έφτιαξε τον John Cassavetes, ο John την Gena και μαζί φτιάξανε τον αμερικάνικο ανεξάρτητο κινηματογράφο με όλα τα θέματα, τις ιδέες, τις σκέψεις, τις ερμηνείες, τις διερευνήσεις και τις τομές που η ανεξαρτησία επιτρέπει, σαφώς με χρέη αλλά ποτέ τους με υποχρεώσεις.

11

«Το συμβατικό απολαμβάνεται άκριτα, το πραγματικά καινούριο κριτικάρεται με αντιπάθεια» (και πάλι Walter Benjamin). Και κάπως έτσι το *Opening Night* δεν προβλήθηκε ποτέ στη χώρα του καθώς αγοράστηκε από διανομέα παρά 15 χρόνια μετά την ολοκλήρωσή του, κάπως έτσι σχεδόν όλες τις ταινίες του προσπαθούσαν να τις ξαναμοντάρουν οι έμποροι για να τις φέρουν στα μέτρα τους δίχως ο ίδιος καν να το γνωρίζει, κάπως έτσι το κοινό δεν έπαιρνε την απόφαση να δει το *Faces* ή το *Husbands* για να μην παραδυσκολέψει τη νύχτα του, κάπως έτσι μέρος της κριτικής έβγαζε την ύπουλη δουλειά και υπερασπιζόταν την οπισθοδρόμηση στην τάση που εκείνος έφτιαχνε και θα τους έπαιρνε, λίγα χρόνια μετά, όλους αμπάριζα.

12

Οι χαρακτήρες όλων των ταινιών του είναι πάντοτε πλήρως απροσπέλαστοι και ανοίκειοι, τόσο κοντινοί και τόσο μακρινοί ταυτοχρόνως, τόσο άξεστοι και τόσο γλυκοί, τόσο πραγματικοί και κινηματογραφικά μη κινηματογραφικοί γιατί οι συμπεριφορές και οι νοοτροπίες των ανθρώπων

προφανώς και δεν βγαίνουν από αυστηρά καλούπια και δεν μπαίνουν σε σαφείς χολιγουντιανές κατηγορίες και άλλωστε δεν γνωρίζω κάποιον που να έχει δει ποτέ του ήρωες και αρχέτυπα και έχει μιλήσει ποτέ του με ινδάλματα. Οι χαρακτήρες όλων των ταινιών του, λοιπόν, είναι πάντοτε άνθρωποι κοινοί με δεκάδες βάρη στους ώμους τους διότι άλλωστε οι άνθρωποι δεν έχουν πανοπλίες και λοιπές υπερδυνάμεις για να τα αποτινάξουν στο άψε-σβήσε για χάρη μιας θεαματικής εκτόνωσης και ενός φθηνού happy end. Οι χαρακτήρες όλων των ταινιών του ψάχνουν να βρούνε κάτι και ποτέ τους δεν το βρίσκουν, αγωνίζονται μήπως συνδεθούν με τους υπόλοιπους και ποτέ τους δεν τα καταφέρνουν, η ανθρώπινη αλλοτρίωση καραδοκεί μονίμως στις κεντρικές λεωφόρους της ζωής και αυτό είναι κοινό μυστικό και έτσι μάλλον ο Cassavetes αρνούνταν να συντηρήσει παλιούς μύθους και να κατασκευάσει νέους, τον ενδιέφερε η ζωή όπως έχει και όχι τα τοτέμ της, και «δεν υπάρχουν πλέον δικαιολογίες, εφόσον το έκανε αυτός, μπορούμε να το κάνουμε όλοι» (Martin Scorsese) και έτσι στους όλους μπήκανε και ο Dennis Hopper και ο Jim Jarmusch και ο P.T. Anderson και ο Sean Baker για να αναφέρουμε βιαστικά μερικούς και το *A Woman Under the Influence* είναι απλώς αριστούργημα κινηματογραφικής τραγωδίας και αλήθειας. Είναι έργο ευθύνης.

13

Δεν σε κάνει αναγνωρίσιμο η αμφίεσή σου, λοιπόν. Καμιά ιδιοφυία δεν ντύθηκε καλλιτέχνης πριν καταλάβει και αποδείξει ότι είναι. Οι περισσότερες ιδιοφυίες δεν ντύθηκαν ποτέ. Τους αληθινούς καλλιτέχνες τούς έχουμε δει ολόγυμνους.

14

«Το πιο δύσκολο πράγμα στον κόσμο είναι να αποκαλύψεις τον εαυτό σου, να εκφράσεις αυτό που πρέπει. Ως καλλιτέχνης, αισθάνομαι πως πρέπει να δοκιμάσεις πολλά πράγματα - αλλά πάνω από όλα πρέπει να τολμάς να αποτύχεις. Πρέπει να είσαι διατεθειμένος να ρισκάρεις τα πάντα για να τα εκφράσεις πραγματικά όλα». Ο John Cassavetes θα μπορούσε να αποτελεί ένα σύγχρονο καλλιτεχνικό μανιφέστο το οποίο μοιράζεται σε φθηνό χαρτί στα γυρίσματα, στα σετ και έξω από την πόρτα των σπιτιών μας. Ας υπάρξουν και πάλι όλο και περισσότεροι John, λοιπόν. Το οφείλουμε στον εαυτό μας και την τέχνη. Ταινίες, άλλωστε, έχουμε πολλές. Καλλιτεχνικές συμπεριφορές και αισθητικές χειρονομίες, ελάχιστες.

*Ο **Χρήστος Σκυλλάκος** είναι κριτικός και θεωρητικός κινηματογράφου, εικαστικός, επιμελητής εκδόσεων και εισηγητής σεμιναρίων στη θεωρία και ιστορία του κινηματογράφου. Αντιπρόεδρος της Πανελλήνιας Ένωσης Κριτικών Κινηματογράφου (ΠΕΚΚ) και μέλος της Παγκόσμιας Ομοσπονδίας Κριτικών Κινηματογράφου (FIPRESCI) και του Επιμελητηρίου Εικαστικών Τεχνών Ελλάδας (ΕΕΤΕ).*

*Το παραπάνω κείμενο είναι προδημοσιεύση με άδεια του συντάκτη του κειμένου που αποτελεί μέρος του συλλογικού και συλλεκτικού τόμου *John Cassavetes, πρωτοπόρος δημιουργός του ανεξάρτητου*

αμερικάνικου κινηματογράφου. Risk everything to really express it all, Πανελλήνια Ένωση Κριτικών Κινηματογράφου – Πανόραμα Ευρωπαϊκού Κινηματογράφου, 2024 το οποίο κυκλοφόρησε σε συλλεκτικά αντίτυπα καθ' όλη τη διάρκεια του 37ου Πανοράματος Ευρωπαϊκού Κινηματογράφου από 21 ως 27 Νοέμβρη.